

II. DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİNDE TÜRKİYE VE JAPONYA İLİŞKİLERİNİN PARAMETRELERİ (1930-1939)

PARAMETERS OF TURKEY AND JAPAN RELATIONS BEFORE THE SECOND WORLD WAR (1930-1939)

Yasin ERCİLSİN

İğdır Üniversitesi

Fen Edebiyat Fakültesi

Tarih Bölümü

yasinercilsin@igdir.edu.tr

ORCID: 0000-0003-2090-4237

ÖZ

ABSTRACT

Geliş Tarihi:

25 Haziran 2024

Kabul Tarihi:

11 Temmuz 2024

Yayın Tarihi:

20.12.2024

Anahtar Kelimeler

Japonya,
Türkiye,
II. Dünya Savaşı,
Sovyetler Birliği.

Keywords

Japan,
Turkey,
World War II,
Soviet Union.

Uzun bir süreci kapsayan Türk-Japon ilişkileri İkinci Dünya Savaşı'nın öncesinde de güçlenerek devam etmiştir. İkinci Dünya Savaşı öncesinde Japonya küresel stratejilerini uygulamaya çalışırken, Türkiye ise bölgesel konumunu koruyacak hedefler belirlemiştir. İki ülkenin ilişkileri siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel ölçekte ivme kazanarak devam ederken, savaş geriliminin fazlası ile hissedildiği süreçte bazı kaotik olaylar da yaşanmıştır. Özellikle Sovyet Rusya'nın mevcut siyasi ve stratejik konumu Türkiye ve Japonya ilişkilerinin belirleyici noktası olmuştur. Zira Sovyet Rusya'ya karşı ittifaklar kurmaya çalışan Japonya, Türkiye'yi de bu ittifaklara dâhil etmeye çalışmıştır. Sovyet Rusya'nın Kafkasya, Türkistan ve Asya'daki etkisini kırmak için Panturanizm ve Panislamizm politikalarını kullanmak isteyen Japonya, Türkiye'nin bu bölgelerdeki etkisini kullanmak istemiştir. Makalenin amacı daha önce yapılan çalışmalarda yeterince değinilmeyen konuları tahlil etmektir. Bu çerçevede Türkiye ve Japonya ilişkilerini özellikle yeni arşiv belgeleri ile birlikte incelemektir.

Turkish-Japanese relations, which spanned a long period, continued to strengthen before the Second World War. While Japan was trying to implement its global strategies before the Second World War, Turkey set goals to protect its regional position. While the relations between the two countries continued to gain momentum on a political, social, economic and cultural scale, some chaotic events also occurred during the period when the tension of war was felt. Especially the existing political and strategic position of Soviet Russia has been the determining point of the relations between Türkiye and Japan. Because Japan, which was trying to establish alliances against Soviet Russia, tried to include Turkey in these alliances. Japan, which wanted to use Pan-Turanism and Pan-Islamism policies to break the influence of Soviet Russia in the Caucasus, Turkestan and Asia, wanted to use Turkey's influence in these regions. The aim of the article is to analyze issues that have not been sufficiently addressed in previous studies. In this framework, it is to examine the relations between Turkey and Japan, especially with new archival documents.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1504939>

Atf/Cite as: Ercilsin, Y. (2024). II. Dünya Savaşı öncesinde Türkiye ve Japonya ilişkilerinin parametreleri (1930-1939). *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, Türkiye-Japonya Diplomatik İlişkilerinin 100. Yılı Özel Sayısı*, 164-179.

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu döneminde başlayan, Cumhuriyet Türkiye'si döneminde de devam eden Türk-Japon ilişkileri iki asra yakın bir süreci kapsamaktadır. 1871 yılında Japon İmparatorluğu'nun temsilcisi olarak İstanbul'a gelen Fukuchi Genichiro ilk defa gerçekleşen resmi temasları yürütmüştür (Özyürek, 2016:17) 1887'de Prens Komatsu'nun İstanbul'u ziyaret ederek Sultan II. Abdülhamid'e "İmtiyaz Nişanı" sunması ilişkileri zirveye taşımıştır. Prens Komatsu'nun ziyaretine karşılık Japon İmparatoru Meiji'ye (Mutsuhito) çeşitli hediyeler göndermek isteyen Sultan II. Abdülhamid, Temmuz 1889'da Ertuğrul gemisini Japonya'ya göndermiştir. Eylül 1890'da Japonya'nın Yokohama Limanı'na ulaşan gemi geri dönüş yolunda hâkimiyetini kaybedip gemi kayalıklara çarparak battı. 609 kişilik gemi mürettebatından sadece 69 kişi kurtulabildi (Barlak, 2021:1753). Kurtarılan gemi mürettebatı İstanbul'a gönderilirken, hayatını kaybedenlerin aileleri ve kazanın mağdurlarına Japonya çeşitli maddi yardımlarda bulunmaya devam etti (BOA. İ.HUS.14-62).

Japonya'da her yıl düzenlenen Ertuğrul gemisini anma törenleri Osmanlı İmparatorluğu ve Japon İmparatorluğu'nun ilişkilerini duygusal açıdan güçlendirerek dinamik ilişkiler ağı inşa edilmesinin yolunu açtı (BOA, HR.SFR.3/626-18). Ertuğrul gemisinin geçirdiği kaza ve Türk-Japon ilişkilerinin serüveni Avrupa'nın da dikkatini çekti. Ancak asıl etkisini Rusya'da gösterdi. Zira Osmanlı İmparatorluğu ile Balkanlar ve Kafkasya'da savaştan Çarlık Rusya, Uzak Doğuda ise Japonya ile çekişme içindeydi (BOA. HR. SYS.60-27 & BOA. HR. SYS. 1309-74). Aynı şekilde Rus-Japon ilişkileri de Osmanlı İmparatorluğu için önem arz etmekteydi. Nitekim 1904-1905 yılları arasında yaşanan Rus-Japon savaşları Osmanlı kamuoyunda geniş yankı uyandırmış ve Japonya'nın kazandığı başarı ilgi ile takip edilmiştir (Cevdet, 1905:10-13). Japonya'nın yayılcı siyaseti içinde Yakın Doğu'ya kadar ulaşan ilgisi ve Çarlık Rusya'ya karşı kazandığı büyük başarılar Japonya İmparatorluğu ile Osmanlı İmparatorluğu'nu yakınlaştıran etkenler arasında yer almıştır (Sonat, 2023:232 & Riasanovsky, Steinberg, 2016:417-418 & Kuşçulu, 2023:19-20). Bu süre zarfında Japonya'da yöneticiler değişse de Yakın Doğu stratejisi aynı şekilde devam etmiştir. Nitekim 1912 yılında İmparator Mutsuhito hayatını kaybetti ve yerine geçen oğlu Taisho 1926 yılına kadar tahtta kaldı. 1926'da Japon imparatorluk tahtına geçen Hirohito 1989'a kadar "aydınlanma ve barış dönemi" boyunca ülkeyi yönetti. (Lee Hee-Soo, 2001: 571-573 & Bkz. Fujimoto, 1975).

Japonya'nın Lozan Anlaşması'nı 1924 yılında tanınması ile I. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele döneminde aksayan ilişkiler tekrar resmîyete büründü. 1926 yılında Tokyo'da Türk-Japon Dostluk Derneği kurulması ile iki ülke arasındaki ilişkiler ivme kazandı. (BCA. 543/44739-215546-3 & Özteke, 2021:1382 & Turp, 2020:656). İki ülkenin karşılıklı gelişen ilişkileri II. Dünya Savaşı'na giden süreçte de devam etti. Çalışmanın amacı da bu süreci inceleyerek daha önce kullanılmayan arşiv kaynaklarının ışığında ortaya çıkan verileri tahlil etmektir. Ayrıca elde ettiğimiz verilere göre Türkiye ve Japonya ilişkileri daha önce yapılan çalışmalarda genellikle iki ülke ekseninde incelenmiş, iki ülke ilişkilerinin seyrini değiştirecek kadar etkin bir konumda bulunan Sovyet Rusya faktörü yeterince ön planda tutulmamış ya da konular sınırlandırılmıştır. Bu çerçeveden hareketle çalışmada Türkiye ve Japonya ilişkilerinde Sovyet Rusya'nın iki ülke ilişkilerine etkisine geniş şekilde yer vermek amaçlanmıştır. Çalışma sınırları dâhilinde Türkiye ve Japonya ilişkilerini farklı bakış açıları ile değerlendirmeyi hedeflemektedir.

Japonya'nın Küresel Politikaları ve Türkiye'nin Bölgesel Stratejileri

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren küresel bir imparatorluk olma hedefi doğrultusunda politikalarını şekillendiren Japonya, 1854 yılında ABD ile imzaladığı anlaşma neticesinde vizyonunu belirleyecek önemli bir adım attı. Zira Japonya ABD ile imzaladığı Dostluk ve Barış Anlaşması'nın neticesinde dış dünyaya açılmaya başladığını gösterdi. Japonya'nın 1855 yılında Rusya ile 1856 yılında ise Hollanda ile imzaladığı anlaşmalar küresel ve bölgesel ölçekte etkisini gösterdi (Najmuldeen, 2020: 193). Bu çerçevede Japonya, Osmanlı İmparatorluğu ve devamında Türkiye Cumhuriyeti'ne de yakınlık göstererek diplomatik, askerî ve kültürel ilişkiler kurmaya çalıştı. Rusya'nın Uzak Doğu'daki talep ve tehdidine karşılık Avrupa'da müttefik edinme çabasına girişti. 1904-1905 yılları arasında cereyan eden Japon-Rus Savaşı'nın sonunda Japonya, Uzak Doğu'daki hedeflerine engel olarak gördüğü Çarlık Rusya'yı dizginlediğini düşünmekteydi (Kösebalaban, 1998:67). Ancak I. Dünya Savaşı'nda gizli anlaşmalar çerçevesinde devam eden Japon-Rus ittifakı Çarlık rejimin yıkılması ve Sovyet idaresinin kurulmasının ardından tekrar akamete uğradı. Sovyet Rusya ve Japonya'nın çıkarları yeniden karşılıklı tehdit boyutuna ulaştı (Akyüz, 2022:102).

II. Dünya Savaşı'na giden süreçte Japonya tekrar Sovyet Rusya'ya karşı Avrupa'da müttefik arayışına girişti. Almaya ile Anti Komintern Pakt kuran Japonya, Türkiye ile de müttefiklik zemini oluşturma çabasıydı. 1931

yılında Türkiye'yi ziyaret eden Prens Takamatsu Reisicumhur Mustafa Kemal Atatürk'e Japon kılıcı hediye etmiş ve Türk-Japon Derneğini de himayesine alarak ikili ilişkileri önemseydiğini göstermişti (Matsutani, 1994:29). Ancak Türkiye tarafsız dış politika anlayışına uygun olarak hareket etmekte, bir taftan da bölgesel ve küresel politikaları yakından takip etmekteydi. 1931 yılında Japonya'nın Mukden Olayını bahane ederek Mançurya'yı işgal etmesi Türkiye'nin barış prensiplerine uygun değildi. Zira barış esasına dayanan dış politika anlayışını benimseyerek küresel barışı koruma hedefindeki Türkiye, Cemiyet-i Akvama üye olmayı amaçlamaktaydı. Nitekim Japonya ve Çin hükümetlerine iletilen notalarda iki ülkenin karşılıklı bir şekilde barışı esas alan çözümleri tercih etmesi telkin ediliyordu. Zira Türkiye bölgedeki küresel dengeleri gözetirken Kellogg-Briand Paktı'nın 1928 yılından itibaren dünyaya vaat ettiği; savaşın politik bir esas olarak kullanılmaması düsturunu onaylamış ve neticede 1932 yılında da Cemiyet-i Akvamın bünyesine katılmıştı (Erdem, 2023:695 & Dilek, 2013:152 & Ulaşan, 2008:246).

Türkiye Japonya'ya karşı da diğer devletlere uyguladığı gibi barış temelli bir politika izlemekteydi. Ancak Japonya müttefikleri ile birlikte II. Dünya Savaşı'na giden süreçte Cemiyet-i Akvamdan çekilmiş, saldırgan bir siyasi anlayışı benimseyerek bu minvalde politikalar üretmekteydi (Halhallı, 2022:24). Bu çerçevede Japonya'nın 1932 yılında Cemiyet-i Akvamdan çekilmesinin en önemli nedenlerinden biri de Mançurya meselesi idi. Japon hükümeti Cemiyet-i Akvamın ABD'nin kontrolünde olduğunu Mançurya'da Çin'den yana alınacak herhangi bir kararın büyük bir savaş doğuracağını ön görmekteydi. Japon hükümetinin amacı Mançurya'da kendi himayesinde kurulacak devleti hemen tanımak ve Çin anakarasında kendi ekseninde bir yapı inşa etmekte (BCA. 30-10-0-0/257-726-2 & BCA. 543/44732-215479-1).

Bağımsız karar alma mekanizmasını harekete geçiren Japonya, Cemiyet-i Akvamdan çekildi. Bu karar bölgesel ve küresel endişeleri iyice arttırırken uluslararası kamuoyunda da büyük yankı uyandırdı. Örneğin Japonya'nın Cemiyet-i Akvamdan çekilme sürecini değerlendiren İngiliz Evenin Standard gazetesi, Türkiye ile Japon hükümetlerinin diplomatik tavırlarını kıyaslamaktaydı. Cenevre'de konuşan Japon Hariciye Nazırı Yōsuke Matsuoka'nın tıpkı Lozan görüşmelerindeki İsmet Paşa gibi başını dik tutmak istediğini belirtmekteydi. İsmet Paşa'nın "sınırsız sabrı ve sağırlığı" ile güven verdiğini, Matsuoka'nın ise "güler yüzlü" fakat "sabırsız ve konuşkan" tavrının aynı sonucu vermeyeceğini ifade etmekteydi (BCA. 30-10-0-0/222-498-15/401).

Japonya'nın Türkiye ile ilgili hedefleri Avrupa kamuoyu tarafından takip edilirken Türk Hariciyesi de ikili ilişkiler konusunda oldukça hassastı. Japonya ve Rusya'nın çıkar çatışması yaşadığı bölgelerden biri olan Çin ve Moğolistan konusundaki görüşmelerini Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Hüseyin Ragıp Baydur 1933 yılında kaleme aldığı rapor ile detaylı şekilde Türk hükümetine aktarmaktaydı. Rapora göre Almanya ve Japonya arasında kalarak iki cepheye büyük bir savaş yaşama endişesini gidermek isteyen Sovyet Rusya'nın Çin ve Moğolistan'daki Japonya'nın taleplerini anlaşarak çözmekten yana olduğunu kaydetmekteydi. Ragıp Bey, Rusya'nın Türkiye Büyükelçisi Lev Karahan'a dayandırdığı bilgilere göre Japonya'nın Mançurya'da gerilimi tırmandırmak ve askeri güç kullanmaktan yana olmasının Rusya ve Çin'i daha da yakınlaştıracakının altını çizmekteydi (BCA. 30-10-0-0/220-485-3). Bu süreçte Türkiye, Japon ve Sovyet Rusya arasında sınır gerilimlerini de yakından takip etmekteydi. Japonya'nın kuzeyinde bulunan Sovyet Rusya hâkimiyetindeki Kamçatka Yarımadası'nın karasuları meselesi iki ülkenin sorun yaşadığı temel problemlerin başında gelmekteydi. 1933 yılının yaz aylarında üç Japon balıkçının Sovyet Rusya karasularını ihlal ettiği gerekçesi ile öldürülmesi, Japon savaş gemisinin Rus karasularını ihlal ederek olaya müdahale etmesi iki ülkeyi savaşın eşiğine getirdi. Durumu Ankara'ya bildiren Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Ragıp Bey, Sovyet Rusya'nın Japonya'ya olayı protesto eden bir nota verdiğini, ancak gerilimi azaltmak için öldürülen balıkçıların ailelerine tazminat ödemeyi kabul ettiğini belirtiyordu. Fakat iki ülke arasındaki sınır gerginlikleri uzun yıllar devam edecekti. Nitekim Japonya ve Kamçatka Adası arasında uzanan 1200 kilometrelik Kuril Adalarının hâkimiyeti meselesi iki ülkenin gündemini sürekli meşgul edecekti (BCA. 30-10-0-0/248-678-20 & Yeltin, Kaşlılar, 2023:87).

Türkiye Japonya'ya karşı uyguladığı diplomaside Sovyet Rusya faktörünü göz ardı etmemekteydi. Zira Sovyet Rusya Atatürk döneminde uluslararası siyasette Türkiye'yi kendi çıkarlarına uygun şekilde desteklemekteydi. Ancak Türkiye çıkarları doğrultusunda Japonya ile olan ilişkilerini de önemsemekte ve hariciyenin hazırladığı raporlarla Japonya ve Rusya ilişkilerini detaylı şekilde analiz etmekteydi. Örneğin Mayıs 1934'te kaleme alınan raporda Japonya basınında tartışılan Sovyet Rusya ve Çin arasındaki gizli anlaşmaya yer verilmekteydi. Anlaşma beş maddelik çerçeveye dayanmakta ve iki ülkenin karşılıklı olarak "ulaşım ve muharebat" ortaklığını geliştirmeyi

amaçlamaktaydı. Sovyet Rusya'nın Japonya'ya karşı bin ve beş yüz kilovatlık iki büyük telsiz istasyonu kuracağı, Çin'in imarı için karayolları inşa edeceği belirtilmekteydi (BCA. 30-10-0-0/221-490-17).

Bu süreçte Japonya ve Rusya'nın, Türkistan ve Çin'deki ilişkileri Avrupa'daki dengeleri de tehdit edecek boyuta ulaşmıştı. Türk hükümeti Japonya'nın Rusya'yı savaşa zorlamayarak bütün dünyayı saracak geniş bir çatışmanın ortaya çıkma ihtimalini ciddi şekilde ele almaktaydı. Bu çerçevede Rusya'yı batıdan da kuşatmak isteyen Japonya; Almanya, Polonya, Ukrayna ve Türkiye'nin de içinde bulunduğu bölgelerde aktif siyaset izlemekteydi. İngiliz basınında çıkan haberlerde Almanya ve Japonya'nın ittifak içinde olduğu Türkiye'nin de bu ittifaka dâhil edilmek istendiği kaydediliyordu. Japonya'nın sadece Türkiye ile yetinmeyip Hindistan'da da İngiliz idaresine karşı büyük bir isyan hareketi tasarladığının altı çizilmekteydi (BCA. 30-10-0-0/221-491-21).

1934 yazında ise Türk-Rus ve Japonya ilişkileri kaotik bir süreçten geçmekteydi. Zira Japonya'nın Türkiye'ye önerdiği, Sovyet Rusya'ya karşı askeri ittifak teklifi Avrupa basınında sürekli tartışılıyor ve iki ülke ilişkilerinin kopma noktasında olduğu vurgulanıyordu. Türk Hariciyesinin de yakından takip ettiği tartışmalarda Japonya'nın ittifak önerisi ve Türkiye'nin tepkisi tüm detayları ile aktarılıyordu. Riga'da Beyaz Rusların çıkardığı gazetelerden Sievodnia, Uzak Doğu'da ortaya çıkacak olası bir silahlı çatışmada Sovyet Rusya'ya üstünlük sağlamaya çalışan Japonya'nın Türkiye'yi yanına çekmek gayesinde olduğunu belirtiyordu. Gazeteye göre Japonya'nın Türkiye'ye; Sovyetlere karşı askeri ittifak teklifinde bulunduğu, karşılığında da Kafkasya'da Türkiye'nin çıkarlarını korumayı vaat ettiği belirtilmekteydi. Türkiye'nin de bu teklifi Rusya'ya ilettiği kaydediliyordu. Japonya'nın Türkiye'ye askeri yardım ve boğazlarda askeri güç bulundurmaya önerdiği belirtilmekteydi. Japonya, Türk-Sovyet Saldırmazlık Anlaşması'nın sona erdirilmesini ummaktaydı. Türkiye bu teklifi Sovyetlere ileterek güven kazanmaya çalışmış fakat bu teklif Sovyet Rusya'yı oldukça tedirgin etmiştir. Nitekim Türkiye'nin Cemiyet-i Akvama katılmasına karşı çıkan Sovyetler Birliği, 1934 yılının yaz sonunda Cemiyet-i Akvama katıldı ve ardından Fransa ile karşılıklı yardım anlaşması için girişimlere başladı (BCA. 30-10-0-0/245-659-17/429 & Aktan, Özçelik, 2023:7293).

Japonya ise Avrupa basınında yer alan Türk, Japon ve Alman ittifakına dair haberlerin Rusya'yı kışkırtma ihtimali nedeniyle Türkiye'ye ittifak teklifinde bulunulmadığını açıkladı. Japonya basınında yer alan haberleri yakından takip eden Türk Hariciyesi Japon hükümetinin kısa sürede Rusya ve olaya müdahil olabilecek diğer ülkelere durumun "yalan" ve "propagandan" ibaret olduğunu bildiren telgraflar göndermeyi planladığı kaydedilmekteydi. Japon Deniz Kuvvetlerinden Koramiral Hajime Matsuhita'nın Türk muhataplarına; mühimmat desteği sağlamak istediği konusundaki teklifinin, ABD ve Avrupa basını tarafından Japon ve Rus ilişkilerine zarar vermek amacıyla çıkartıldığına altı çizilmekteydi. Ancak Sovyet Rusya, Yakın Doğu'da bir dizi ziyaret gerçekleştiren Koramiral Hajime Matsuhita'nın sıradan bir kişi olmadığını bilincindeydi. Zira Koramiral Matsuhita Japon Donanması'nın modernleşme aşamalarında yer almış hatta 1904 ile 1905 yılları arasındaki Japon-Rus Savaşı'na bile katılmıştı. Dolayısıyla Japonya'nın yalanlamalarına rağmen Sovyet Rusya gereken tedbirleri almakta gecikmeyecekti (BCA. 566/250-2155-49 & Smith, 2006:42-67). Türkiye ise Tokyo Maslahatgüzarna gönderdiği uyarı yazısında Sovyet Rusya ve Japonya'nın birbirlerine karşı aldıkları tertibatın yakından takip edildiğine vurgu yaparak, Japonya'nın takip ettiği Asya siyasetine karşı dikkatli olunması talimatını vermektedir (BCA. 543/44745-215329-3).

1937 yılında gerilimin yükseldiği Uzak Doğu'da, Japonya'nın Maçurya bölgesini işgalinin ardından Kuzey Çin'e yönelik düzenleyeceği olası bir askerî harekât Sovyetler tarafından endişe ile karşılanıyordu. Avrupa basınında yer alan haberlerde Japonya'nın Kuzey Çin'e yapacağı askeri müdahaleye karşı Sovyet Rusya'nın sessiz kalmayacağı yönünde bilgiler yer almaktaydı. Rusya'nın Moğol steplerinden topladığı yüz bine yakın orduyu Çin'in Japonya'ya karşı savunulmasında kullanmak üzere hazır tuttuğu ifade edilmekteydi. Türkiye'nin Varşova Büyükelçiliği'nin hazırladığı raporda Moskova'nın şimdilik sadece Moğolistan üzerinde bir hazırlığa giriştiği kaydedilerek, Çin'e yönelik tehdidin artması durumunda alarma geçmesinin kaçınılmaz olduğu vurgulanmaktaydı. Yüz bin kişiden oluşan, çok iyi şekilde donatılmış ordunun savaşa hazır olduğunun altı çizilmekteydi. Japonya'nın ise Ruslara karşılık vermek amacıyla Türkistan'da çok kolay asker toplayabileceği ifade edilmekteydi (BCA. 566/264-259-9 & BCA. 502/23265-101895-1).

Haziran 1937'de Japon, Alman ve İtalyan üçlü paktının kurulmasının ardından Temmuz 1937'de Japonya Çin'e resmen savaş ilan etti. Böylece Sovyet Rusya ve Japonya ilişkileri Çin üzerinden çatışmaya evrilmiş oldu. Çin ve Japonya karşılıklı olarak diplomatik ilişkilerine son verdiler. Çin'in kuzeyini de ele geçirmeye çalışan Japonya bir an önce savaştan netice almaya çalışarak hava saldırılarını yoğunlaştırdı. 1938 yılının ilk aylarında süreci Cemiyet-

i Akvama taşıyan Çin hükümeti uluslararası kamuoyunu da kendi lehine yönlendirmeye çalışmaktaydı. Nitekim Mayıs 1938’de Cemiyet-i Akvama başvuran Çin, Japonya’nın hava saldırılarında “kimyasal silah” kullandığını ve bu durumun uluslararası hukuka aykırı olduğunu deklare etmekteydi. Çin kaynaklarının iddiasına göre onlarca Japon uçağının çocuk ve kadınları gözetmeden saldırılarına devam ettiği kaydedilmekteydi. Bu süreçte Japonya, Türkiye ile müttefiklik umudunu korumaktaydı. Japonya, Stalin Rusya’sının Kafkasya’da Türkler aleyhine yürüttüğü tehcir ve kıyım politikalarının Türkiye’nin Japonya’ya olan itimadını güçlendireceğine dair kamuoyu propagandasına devam etmekteydi (BCA. 515/7528-39537-1 & BCA. 543/ 44745-215331-4 & BCA. 543/44746-214997-35& BCA. 543/44747-215607-17 & Kalkan, 2023: 62).

Türkiye’nin Ordusunu Modernize Etme Çabası ve Japonya’nın Yaklaşımı

Türkiye ve Japonya ilişkilerinin yoğunlaştığı süre zarfında ordusunu modernize etmeye çalışan Türkiye, Japonya’nın askeri yapılanması hakkında geniş malumatlar toplamaktaydı. Türkiye’nin Tokyo Büyükelçiliği tarafından toplanan veriler Hariciye Vekâletine iletiliyordu. 1929 yılı itibariyle Japonya’nın Tokyo, Kobe, Yokohama ve Kanagawa şehirlerinde Bahriye Nezaretine bağlı beş şirketin faaliyet gösterdiği belirtiliyordu. Silah ve mühimmat tedarikinin yanı sıra Türkiye Japonya’ya eğitim personeli göndermekteydi. 1930 yılında Deniz Yüzbaşı Şevket Bey ile Cavit Efendinin askeri eğitim amacıyla Japonya’ya gönderilmesi Reisicumhur Mustafa Kemal Atatürk’ün imzalı kararname ile onaylandı. Yine aynı şekilde Deniz Yüzbaşı Zeki Enver’e eğitimini Japonya’da sürdürebilmesi için 2000 liralık döviz tahsis edilmişti (BCA. 30-18-1-2/14-61-17 & 30-18-1-2 & 56-58-6 & BCA. 543/44740-215537-4 & BCA. 543/44740-215537-7).

Türkiye ve Japonya’nın askeri bir güç olarak Avrupa’nın yanı sıra başında sivrilmesi Avrupa devletlerini endişeye sevk etti. Örneğin 1934’te Avrupa gazetelerinden Le Daily Express’de yayımlanan makalede Türkiye ile Japonya’nın askeri sahadaki yaklaşması ele alınmaktaydı. Japonya’nın Marmara Denizi’nde demir çelik tesisi kurmak istediği, Türk ordusunda kullanılmak üzere muharip gemiler inşa edileceği ifade edilmekteydi. Gazeteye göre Türk deniz ordusunun dizaynında rol almak isteyen Japonya’nın kruvazörlerden oluşan bir Japon filosunun İstanbul’a geldiğini, iki ülke arasındaki askeri iş birliğinin Reisicumhur Mustafa Kemal Atatürk tarafından da onaylandığı belirtilmekteydi. Türkiye’nin Japonya’ya iki adet 100 tonluk savaş gemisi ve gemilere yardımcı deniz birimleri inşa edilmesi konusunda Japonya ile anlaşığı kaydedilmekteydi. Japonya’nın Benito Mussolini’yi de aynı projeler için ikna ettiği vurgulanıyordu. Gazeteye göre Türkiye ve Japonya’nın yaklaşması Sovyet Rusya’yı rahatsız etmekteydi. Gazete, gemilerin hazır olduğunda mürettebatı ile birlikte Kızıl Deniz ve Süveyş Kanalı üzerinden Karadeniz’e ulaşacağı ve daha sonrada Rusya’ya saldıracağını iddia etmekteydi. Gazete, Sovyet hükümetinin mali yardımda bulunduğu Türkiye’nin Sovyetlere karşı oyun oynadığını savunmaktaydı. Rus basınında da Japonya’nın ittifak karşılığında Türkiye’ye Bakü’yü vaat ettiğinin altı çizilmekteydi (BCA. 30-10-0-0/84-556-14/85).

1934 yılında Türkiye’nin Japonya’ya denizaltı siparişi verdiği iddiası Pravda gazetesi kaynaklı haberlerde tartışılmaktaydı. Rusya’nın endişe içinde olduğu değerlendiriliyordu. Türkiye’nin Japonya’dan 10 kruvazör siparişi ettiğini karşılığını ise çeşitli mensucat ürünleri ile ödeyeceği ifade edilmekteydi. Japonya’nın hammaddesini Türkiye’den aldığı ürünleri Avrupa pazarında kâr marjı yüksek bedeller ile satışa sunacağını altı çizilmekteydi. Gazeteye göre Türkiye’nin ilerleyen süreçte yüksek sayıda uçak siparişi vereceği ve özellikle Trakya sınırına tahkimat yapacağı belirtiliyordu. Bu sürecin Türkiye ve Japonya’nın istediği şekilde devam etmesi durumunda Türkiye’nin sınırları ve sahillerinin modern kabiliyeti yüksek silahlar ile donatılacağı vurgulanıyordu. Fransız gazetelerinden La Liberté ise Türkiye’nin on kruvazör siparişinin Akdeniz’deki dengeleri değiştirebileceğini belirtmekteydi. Japonya’nın, hammaddesini Türkiye’den alacağı pamuğu işleyerek Avrupa pazarında söz sahibi olmasından endişe duyulduğu kaydedilmekteydi (BCA. 543/44743-215557-6 & BCA. 543/44743-215557-7 & BCA. 543/44745-215338-6).

Japonya, sadece Türkiye’nin değil İtalya, İspanya, Polonya ve Afganistan gibi ülkelerin ordularını da teknolojik imkânlar ile donatmak ve kendi hâkimiyet ideolojisi çerçevesinde ittifak kurmak amacındaydı. Japon ordusunun vaziyeti hakkında Türk Hariciyesi tarafından Başvekâlete sunulan raporlarda ABD ve Sovyet Rusya tehdidinden dolayı güçlü ve dinamik olmak zorunda olduğu kaydediliyordu. Nasyonal sosyalizmin ülkede deneme aşamasında olduğu fakat halk üzerinde henüz gereken tesiri göstermediği rapor ediliyordu. Ordu kumandanları tarafından ülkenin genel vaziyeti ile ilgili 1934 yılında hazırlanan bildiriye, Japon halkının güçlü ve zayıf zümrelere ayrıldığı belirtiliyordu. Ordunun çiftçi ve işçi üzerindeki ezici baskıyı kaldırmak istediği vurgulanarak, hükümetin

politikalarına yön vermek istediğinin altı çiziliyordu. Japon Ordusunun hükümete karşı yayınladığı beş maddelik direktif de “iktisadi vatanperverlik” esasına dayanan ilkelerin prensip edinilmesini tavsiye ettiği belirtiyordu. Alt sınıfların ekonomik istikrara kavuşturulması, milli menfaatler ile çatışmayacak şekilde ferdi girişime izin verilmesi ve ağırlaştırılmış vergi baskısının hafifletilmesi gerektiği vurgulanıyordu (BCA. 30-10-0-0/221-491-23 & BCA. 30-10-0-0/257-730-4 & BCA. 566/309-2261-1 & BCA. 500/ 8199-5231-1).

1934 yılında Türk hariciye kayıtlarına giren Japonya'nın ordu yapısı ve planlaması hakkında hazırlanan uzun raporda, I. Dünya Savaşı'nın teknolojiyi geliştirecek askeri donanımlara zemin hazırladığı belirtiliyordu. Japon teknolojisinin de I. Dünya Savaşı'ndan sonra giderek ivme kazandığı ve vatan savunması fikrine hizmet edecek silah teknolojisinin geliştirilmeye başlandığının altı çizilmekteydi. Ulusal savunma stratejisini askeri teknoloji ile daha da ileri seviyeye taşıyan Japonya'nın diğer devletler ile yaşadığı rekabetin barışı artık imkânsızlaştırdığı kaydediliyordu. Japonya ordusunun en önemli birimlerinden olan hava kuvvetleri ile ilgili gözlemler detaylı şekilde aktarılıyordu. Nitekim rapora göre Su, Deniz İşleri ve Ulaştırma Vekâletleri Japon hava kuvvetlerinin gücünü oluşturmaktaydı. Japonya'nın hava gücü 100 milden uzağa konumlandırılan üsleri kontrol etmeyi kolaylaştırmaktaydı. Ancak Japon hükümeti sürekli dinamik bir sistem inşa etme çabasıındaydı. Bu nedenle Japonya eğitim, donanım ve idare noktasında ordusunu 1935'ten itibaren reforme etmeye başladı. Japonya'nın 800 ile 1000 arasında uçağa sahip olduğu tahmin edilmekteydi. Türk Hariciyesine göre Japon yetkilileri Sovyet Rusya'nın 3000 bin civarında olan uçak kapasitesine ulaşmak için yoğun bir çalışma içindeydi. Gifu, Tokyo ve Tayvan'da Japonya'nın 8 alaydan oluşan hava üssü kurduğunu kaydedilmekteydi (BCA. 543/44745-215332-10).

Türk Hariciyesi, Japon teknolojisinin ürettiği silahları yakından takip ediyordu. Fransız basınında çıkan “Barutsuz Bir Makineli Tüfek” başlıklı yazıda Japonya'da test edilen özel bir makineli tüfeğin barutsuz ateşlendiği vurgulanıyordu. Yüksek hızda dönen diskin mermileri ateşleme iğnesi vasıtasıyla seri şekilde fırlattığı belirtiliyordu. Eski tip silahlar gibi mermilerin geri tepmesi veya sıkışması gibi bir endişe oluşturmeyen silahın savaş sahasındaki dengeleri değiştirebileceği vurgulanıyordu. Avrupa'da birçok haberin dolaştığı süreçte Japon askeri yetkililerin birtakım tetkikler yapmak üzere Türkiye'ye geleceği konuşulmaktaydı. Türkiye'ye gelmesi planlanan yedi Japon subay kadrosunun başında General Saburo Ando yer almaktaydı. General Ando Japonya Hava Kuvvetleri Silahlanma Direktörü idi. Generale eşlik edecek diğer subaylar ise Kengo Noda, Yoshitaka Akiyama, Suketoshi Kitami, Kaneshiro Shibayama, Hidenobu Hashimoto, Shigechika Hayashi'den oluşmaktaydı. Türkiye ile Japonya ilişkilerinin yoğunlaştığı bu dönemde Türkiye askeri envanterini modernize etme konusunda oldukça istekli idi. Nitekim Japon ilişkilerinin ivme yakaladığı 1935 yılında Japonya'dan 2000 dağ topu katırı temin edilmesi planlanmaktaydı. İspanyol Şirketi “Rafael Manrique de Lara” adlı firmanın aracılığı ile Kliring sistemi (ürün takası) kullanılarak dağ topu katırlarının satın alınması kararlaştırılmıştı (BCA. 543/44745-215332-18 & BCA. 30-18-1-2/54-39-2 & Central Intelligence Agency, 2024).

Japonya'nın askeri teknolojide hızlı adımlar atması ABD'yi tedirgin etmekteydi. Nitekim ABD 1938'de Japonya'ya askeri gemilerin tonaj kapasitesi hakkında nota verdi. Zira Japonya, 1922 tarihli Washington ve 1930 tarihli Londra Deniz Anlaşması'nın savaş gemilerinin kabiliyetlerini uluslararası standartlarda düzenleyen bağlayıcılığını büyük oranda aşmış ve silahlanma yarışına diğer bütün ülkeler gibi devam etmişti. II. Dünya Savaşı'na giden süreçte MacDonal silahsızlanma projesi ile ülkelerin silahlanma yarışı azaltılmak istenmiş fakat proje başarıya ulaşamamıştı. Projeye göre ileri askeri teknoloji sahibi ülkeler gibi Japonya'nın da askeri uçak kapasitesi 500 ile sınırlandırılacak, Türkiye ve Çin ise 100 uçağa kadar çıkabilecekti. Tanklar en fazla 16 ton olabilecek, kıyı savunma toplarının boyutu küçültülecekti. Gemi topları 14 inçin üzerine çıkarılmayacaktı. Bu durumdan Japonya kadar Türkiye'de rahatsız oldu. Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Aras İngiltere'nin Ankara'daki diplomatik temsilcisi James Morgan'a Türkiye'nin boğazlar meselesi hakkında hassas olduğunu bu sınırlandırmanın iyileşme yolundaki Türk-İngiliz ilişkilerinin geleceğini tehlikeye attığını vurgulamaktaydı (BCA. 502/ 22242-97841-1, Sarılioğlu, 2023:1421 & Sonyel, 1979:622).

Hızla yükselen Japonya'nın askeri gücü diğer ülkeler tarafından da takip edilmekteydi. Japon hava kuvvetlerine bağlı gizli hava üslerinin olduğu ABD basınında tartışılmaktaydı. Daily Herald'da yer alan haberi raporlaştıran Türk Hariciyesi, Palau, Mariana ve İspanya çevresindeki çeşitli adaların Japonya tarafından kullanıldığı iddiasını kaydetmekteydi. Japonya'nın hava üslerinin inşası için 100 milyon dolarlık harcama yaptığı vurgulanıyordu. Bu süreçte Japon imparatorunun hizmetindeki bürokratlar maaşlarının önemli bir kısmını orduya bağışlayarak kaynak yaratma amacındaydılar. Japonya'nın 150 dolayındaki her sınıftan gemi ile Pasifik Okyanusu'nda yaptığı tatbikat büyük yankı uyandırırken, Daily Telegraph gazetesine göre bu tatbikat büyük bir meydan okumaydı.

Özellikle denize indirilen Hatsuharu sınıfı 1000 ile 2000 tonluk muharip gemiler II. Dünya Savaşı'na giden süreçte Japonya'yı etkin bir deniz gücü haline getirecekti (BCA. 543/44745-215332-24 & BCA. 543/44745-215332-27 & BCA. 543/44745-215332-31 & BCA. 543/44745-215332-33).

Japon ordusunun uluslararası sahada ses getiren yapılanmasını takip eden Türk Hariciyesi Fransızcaya çevirttiği Japon milli savunması ile ilgili kitap, broşür ve çeşitli kaynakları Türk askeri yetkililer ile paylaşmaktaydı. Hariciye Nezareti ile Türkiye'nin Japonya Büyükelçiliği arasında yapılan yazışmalarda dikkat çeken bir isim ise Türkiye'nin iş insanlarından Fasih Galip Bey idi. Galip Bey, Japon silah teknolojisini Türkiye'ye getirmek niyetindeydi. Yokohama Ticaret Odası'na Türkiye'nin temsilcisi olarak kendini tanıtmaktaydı. Ancak Hariciye Vekâleti'nin yaptığı araştırmada Milli Müdafaa Vekâleti'nin Galip Bey ile ilgili bir tasarrufunun bulunmadığı ifade edilmekteydi (BCA. 543/44745-215333-1 & BCA.543/44745-215333-3 & BCA. 543/44745-215338-3 & BCA. 543/44745-215338-1).

Fasih Galip Bey hakkındaki diğer raporlarda hükümet adına yüklenici olmaya çalışan cesaretli bir iş adamı olarak not düşülmüştü. Galip Bey'in uçak, savaş gemileri, denizaltı, tank ve diğer tüm askeri teçhizatı satın almak için Japonya'daki iş kolları hakkında bilgi topladığının altı çizilmekteydi. Mitsui Şirketi müdürlerinden M. Fukuidaçi İstanbul ve Londra irsaliyeli bir şirketin Türkiye adına ciddi girişimlerde bulunduğunu kaydetmekteydi. Fukuidaçi Türkiye'nin resmi kanallardan başvurması şartıyla şirketinin 400 ile 500 milyon yenlik alışverişi 10 yıla yayılan vade ile kabul edeceğini belirtmekteydi. Ancak iki ülke arasında mesafenin uzaklığı Sovyet Rusya'nın Türkiye üzerinde oluşturmaya çalıştığı baskı, ilişkilerin istenilen seviyeye çıkarılmasını engellemekteydi. Nitekim II. Dünya Savaşı'nın alevlenmeye başladığı süreçte 1938 yılından itibaren Türkiye, Japonya ile olan ilişkilerini yavaşlatarak askeri öğrenci göndermeme ve subayların tahsil süresini kısaltma kararı aldı (BCA. 543/44745-215338-18 & BCA. 543/44745-215338-17 & BCA. 543/44753-215453-1).

Anti-Komintern Paketi'nin Türkiye ve Japonya İlişkilerine Yansıması

II. Dünya Savaşı'na giden süreçte Sovyet Rusya'nın Uzak Doğu'dan Avrupa'ya kadar uzanan hâkimiyetini kırmak Mihver devletlerinin ana hedeflerinden biriydi. Zira Sovyet Rusya Avrupa'da Almanya ve İtalya, Uzak Doğu'da ise Japonya'nın hareket alanını kısıtlamaktaydı. Ancak silahlı mücadelenin yanı sıra ideolojik bir zemin inşa etmek isteyen Mihver devletleri "anti-komintern" stratejisini ortak politika olarak benimsemekteydi. Bu çerçevede siyasi nüfuz alanını genişletmek isteyen Japonya ve diğer Mihver devletleri İslam coğrafyalarını komünizm ve Sovyet Rusya aleyhine kışkırtacak stratejileri hayata geçirdiler. Japon hükümetleri Nazi Almanya'sının Nasyonalist politikalarını yakından takip ederken, Almanya ise Asya dilleri ve kültürü üzerine geniş çaplı iş birliği programları hazırlamaktaydı. Nazi ırk öğretisi Japonya nezdinde herhangi bir soruna yol açmadan Alman Propaganda Bakanı Joseph Goebbels tarafından ustaca idare edilmekteydi. Goebbels'in Japonlar ile Almanların akraba ırklar oldukları yönündeki söylemi iki ülke ilişkilerini faydacı temelde yükseltmenin zeminini oluşturmuştu (Salep, 2012:324 & Ayaz, 2023:20 & Barlak, 2020: 688 & BCA. 566/280-2244-10).

Bu süreçte Türkiye ise Anti-Komintern Pakta mesafeli idi. Zira Türkiye kuzey komşusu ve Millî Mücadele sürecindeki müttefiki Sovyet Rusya ile ilişkilerini olağan seyrinden sapmadan sürdürmeye çalışmaktaydı. Japonya ve diğer Mihver devletleri ise Türkiye ile müttefiklik ilişkisi kurma amacındaydı. Mihver devletleri özellikle boğazlardan Akdeniz'e açılan Sovyet Rusya'yı engellemek bir taraftan da Türkiye'nin İslam coğrafyaları üzerindeki etkisini kullanmayı hedeflemekteydi. Sovyet Rusya himayesindeki Türk ve Müslüman toplulukları kışkırtarak Kafkasya, Sibiryaya ve Türkistan coğrafyalarında kargaşa çıkarmayı planlamaktaydı. Rusya'nın Sovyetleşmesinin ardından Japonya'ya sığınan bir kısım Müslüman ahali Türkiye ile Japonya arasındaki ilişkileri derinleştirmekle birlikte Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'na giden süreçteki tarafsızlık politikasını da tehlikeye atacak sonuçlar doğurabilirdi. Japonya antikomünizm politikasını Sovyet Rusya'nın Çin ve Türkistan'daki etkinliğini kırmak için 1930'lardan itibaren daha güçlü şekilde kullanmaya başladı. Nitekim Daily Telegraph'ta yer alan haberde Japon polislerinin komünizmi ülkeden tamamen temizlediği aktarılıyordu. 2000 kişinin tutuklandığı birçok kişinin de öldüğü kaydediliyordu. Japon polislerinin Sovyet Rusya destekli profesör, hukukçu, memur ve ameleli etkisizleştirildiği belirtilmekteydi (BCA.30-10-0-0/257-726-13/ BCA. 30-10-0-0/257-727-13/434).

Anti-komünizm politikasını sınırları dışına da taşıyan Japonya'nın Çin ile çatışması Çin'i Sovyet Rusya'ya yakınlıktırmaktaydı. Japonya, Çin topraklarının komünizm etkisinde kalmasını kendi çıkarları için tehdit olarak görmekteydi. Japonya, yoksulluk içindeki Çin köylüsünün kolayca Sovyet propagandasının etkisinde kalacağını

öngörmekte, Çin coğrafyasındaki mücadelesini gittikçe geniş bir çerçeveye yayarak yürütmekteydi. Japon hükümeti Çin topraklarında üç yüz bin civarında komünist ordunun varlığını öngörmekteydi. Bu nedenle Japon hükümeti Çin anakarasındaki yükselen komünizmi tehdit olarak algılamaktaydı. Ancak daha sonra Anti-Komintern Pakt'a katılacak olan Mussolini İtalya'sı Japonya'nın Habeşistan'daki faaliyetlerinden dolayı Çin'i desteklemiş ve olası Japonya saldırısına karşı iki zırhlı savaş gemisini Çin'e göndermişti (BCA. 515/7403-39259-1 & BCA. 515/7538-39812-1 & BCA. 515/7538-39817-5).

Japon hükümeti ilk iş olarak ülkedeki bütün muhalif sesleri susturmuş ve siyasi partilerin topyekûn desteği ile Cemiyet-i Akvamdand da çekilmişti. 1936'da mevcut dünya düzenini kabul etmeyen Japonya ve Almanya arasında imzalanan Anti-Komintern Paktı'na bir yıl sonra Mussolini İtalya'sı da katıldı. 25 Kasım 1936'da imzalanan pakt üç maddelik çerçeveye dayanarak oluşturulmuştu. Pakt, Komünist Enternasyonal'in dünya barışını tehlikeye attığı fikrinden hareketle komünizme karşı Almanya ve Japonya'nın her türlü alanda iş birliği yapması esasına dayanıyordu. Paktın Türkiye ve diğer devletleri ilgilendiren tarafı ise gerek görüldüğünde komünizm ile mücadele etmek amacıyla üçüncü ülkelerin anlaşmaya dâhil olabilmesi idi. Anlaşma beş yıl boyunca yürürlükte kalacaktı (BCA. 30-10-0-0/257-726-13/434 & BCA. 30-10-0-0/257-727-2/434 & Weinberg, 1970:341-347 & Chapman, 1987:333-334).

Anti-Komintern Pakta Almanya ve Japonya, Türkiye'yi dâhil etme uğraşında iken Mussolini İtalya'sının Akdeniz'de izlediği saldırgan politika bu ittifaka Türkiye'nin katılmasını engellemekteydi. Türkiye'nin Anti-Komintern Pakta katılmasının önündeki bir diğer engel ise Türkiye'nin Sovyet Rusya ile 1925 yılında imzaladığı saldırmazlık anlaşması idi. Anlaşmaya göre Türkiye, Sovyet Rusya karşısında yer almayacağını taahhüt etmişti. Ancak Nazi Almanya'sının hedefi Anti-Komintern Pakt ile Sovyet Rusya'yı çevrelemektir. Almanya ve Japonya ittifaka Baltık ülkeleri, Romanya, Türkiye, İran, Afganistan ve Çin'in dâhil olmasını arzu etmekteydi. Sovyet Rusya ise bu ülkelerin karşılıklı ilişkilerini yakından takip etmiş ve özellikle İran Şah'ının Türkiye ziyaretini şüpheli bulmuştu (Azap, 2022:17-32 & BCA. 501/31506-124552-9).

Anti-Komintern Paktın Türkiye ile ilişkisini sınırlandıran bir başka olgu ise Balkan Antantı meselesi idi. Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya'dan oluşan Balkan Antantı Almanya tarafından Anti-Komintern Pakta engel olarak görülmekteydi. Nitekim 1936'da Türkiye'nin Berlin Büyükelçisi Mehmet Hamdi Arpağ'ın Almanya Başvekili General Hermann Göring ile yaptığı görüşmede Göring'in "*Türkiye'nin Almanya aleyhinde kombinezonlar yaptığını ve bir gün bize karşı çıkacağını tahmin ediyorum.*" dediğini kaydetmektedir. Mehmet Hamdi Bey'in Türkiye'nin tarafsızlığını belirtmesi üzerine Göring'in "*Balkan Antantı ortada duruyor.*" cevabını verdiğini belirtmekteydi (BCA. 501/31506-124553-7 & İnan, 1968:285-292).

Türkiye'nin II. Dünya Savaşı öncesinde benimsediği denge politikasını Almanya ve Japonya çeşitli şekillerde bozacak girişimlerde bulunmaktaydı. Nitekim Türk-Japon ilişkilerinin gerildiği süreçlerden biri 1938 yılının yaz aylarında yaşandı. Japon Büyükelçiliği öncülüğünde İstanbul'da toplanması planlanan Sovyet Rusya karşıtı organizasyon, Türk-Japon ilişkilerinde gerginliğe yol açtı. Toplantıyı önceden haber alan Türk Hariciyesi Japonya'ya Türkiye'nin Sovyetler ile olan dostluğuna zarar verebileceğini gerekçe göstererek nota verdi. Toplantının maksadını aştığını, Türkiye'nin hem Sovyet hükümeti hem de diğer dost ülkelerin aleyhinde bulunulan bir ülke imajına sahip olmasının arzu edilmediği belirtilmekteydi.10 Ağustos 1938 tarihli raporda Japonya'nın İstanbul Büyükelçiliği'nin Türkiye'yi zor durumda bırakacak toplantı hakkında verilen notaya cevap alınmadığı kaydedilerek "*Sovyetlerle olan sıkı dostluk münasebatı malum iken topraklarımızın intibabının isabetli olmadığını ve sırf iktisadi de olsa evvelce muvafakatımızın alınması usulden olacağı*" belirtilmekteydi.11 Ağustos 1938'de Japonya'nın İstanbul Büyükelçiliği'ne ikinci bir nota verildiği ve toplantının amacının Sovyet Rusya karşıtlığı imajını barındırıyor olmasından dolayı şiddetle protesto edildiği vurgulanmaktaydı (BCA. 543/44678-215583-1 & BCA. 543/446678-215583-4 & BCA. 543/446678-215583-4).

12 Ağustos 1938 Hariciye Vekâletine gelen Japon diplomatlar toplantının "şifahen" tertip edildiğini "hususî" bir mana taşımadığını muhataplarına iletiler. 1938 yılının yaz aylarında oldukça gergin geçen Türk-Japon ilişkileri basında da geniş yankı uyandırdı. Türkiye'yi zor durumda bırakacak iktisadi görünümü siyasi toplantının Türkiye'nin hızlı reaksiyon göstermesi Sovyet Rusya ve Türkiye ilişkilerinin bozulmasını engellemiştir. 1938 yılının ağustos ayında Japon Büyükelçiliği'nin İstanbul'da düzenlemek istediği toplantı tesadüf değildi. Zira Uzak Doğu'da yaşanan Japon ve Rus gerilimini arttıran sınır çatışmaları artarak devam etmekteydi. Çin coğrafyasında iki ülkenin güç mücadelesi sürmekteydi. Rus ve Japon Hariciye Vekilleri nezdinde yapılan görüşmeler sırasında Türkiye'yi yanına çekmek isteyen Japonya'nın böyle bir girişimde bulunmasının amacı, diplomasi masasında

Sovyet Rusya'nın elini zayıflatmaktı. Ancak Türk Hariciyesi gereken tedbirleri alarak Japonya'nın Sovyet Rusya ve Türkiye ilişkilerini baltalama girişimini engellemiş oldu (BCA. 543/ 44678-215583-9 & BCA. 543/44678-215583-7 & BCA. 543/446678-215583-26).

Türkiye gibi Sovyet Rusya'yı çevreleyen ülkelerin Japonya ve Almanya tarafından Anti-Komintern Pakta dâhil edilememesi Japonya basınında geniş şekilde yer almaktaydı. 1939 yılının yaz aylarında II. Dünya Savaşı'nın sıcaklığının hissedilmeye başladığı süreçte Japonya basınında Mihver devletlerinin yeterince müttefik edinemediği endişesi tartışılmaktaydı. Anti-Komintern Paktın neden genişletilemediği sorusu sorularak, Japonya'nın anti-demokratik ülke olduğu için değil, İngiltere ve Fransa gibi devletlerin düşmanca tutumundan dolayı Anti-Komintern Pakta dâhil olduğu belirtilmekteydi. Savaşın çıkmasının an meselesi olduğu, Japonya'nın bir an önce içinde bulunduğu pakta kuvvetlendirmesi gerektiği değerlendirilmekteydi. I. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan dünya düzeninin adil olmadığını, Japonya'nın aynı cenahta yer aldığı Almanya ve İtalya'nın da bu düzene itiraz ettiği vurgulanmaktaydı. Neticede Türkiye ve Japonya ilişkileri savaşın sıcaklığından kurtulamamış ancak savaş sürecinde çatışmaya dönüşmemiştir (BCA. 543/44746-214997-29).

Türkiye ve Japonya İlişkilerinin Ekonomik Çerçevesi

1931 yılında Türkiye ile Japonya arasında Ticaret Anlaşması'nın mecliste onaylanmasının ardından ticari ilişkiler ivme kazandı. Türkiye Japonya'ya ham pamuk, zeytinyağı, afyon gibi ürünler ihraç ederken, işlenmiş sanayi ürünleri tedarik etmekteydi. Türkiye'nin Japonya'dan ihraç ettiği ürünler arasında gömlek, ipek kumaş, elektronik malzemeler, şapka, çay, bisiklet, gözlük gibi ürünler yer almaktaydı. Ancak Japonya'nın Türkiye'ye ihracatı altı milyon lirayı aşarken Türkiye ise Japonya'ya aynı tutarda ürün ihraç edememekteydi. Türkiye, Japonya ile ihracat ithalat dengesini korumak hatta daha ileri bir seviyeye taşımak amacındaydı. Bu nedenle Türk Hariciyesi Japonya'ya ihraç edilebilecek ürünler hakkında da pazar araştırması yapmaktaydı. Hariciye raporlarında Japonya'nın yılda 70.000 ton bakır ithal ettiği, Türkiye'nin bakır temininde Japonya'nın ihtiyacını karşılayabileceği kaydedilmekteydi. Japonya'nın bakır ihtiyacının %51'ni Kuzey Amerika'dan karşıladığını ancak Japon tüccarların Türkiye ile ticaret yapmaya çok hevesli oldukları belirtilmekteydi. Türkiye'de üretilen bakırın en ucuz şekilde denize ulaştırılması için çalışıldığı, Japon pazarının bakır satışı için en uygun yer olduğu vurgulanmaktaydı. Nitekim Türkiye'nin Japonya Büyükelçiliği Hariciye Vekâletine gönderdiği yazıda Ergani'de üretilen bakırın ne kadar sürede İzmir veya İstanbul'a ulaştırılacağını sormaktaydı (BCA. 30-18-1-2/17-9-18 & BCA. 543/44678-215575-16 & BCA. 543/44678-215575-28 & BCA. 543/44736-215523-45 & BCA. 543/44736-215525-17).

İki yıl içinde çok büyük ivme yakalayan Türkiye Japonya ilişkileri, 1933 yılında ekonomik açıdan zirveye ulaştı. Zira 1925 yılından beri iki ülkenin alışverişi en yüksek ticaret hacmi olan 882 milyon yeni aştı. Arpa, pamuk, tiftik, yün gibi ürünler Türkiye'nin ihracatında önemli derecede yer tutmaktaydı. Türk Hariciye Vekâletinden Tokyo Büyükelçiliği'ne gönderdiği talep yazısında Japon bankalarının Türkiye'de şube açması için teşvik edilmesi telkin edilmekteydi. Banka şubesinin açılması durumunda Türk ve Japon tüccarların alışverişi doğrudan yapmalarının yolunun açılacağı vurgulanmaktaydı (BCA. 543/44678-215575-53 & BCA. 543/44678-215581-11 & BCA. 543/44678-215581-11).

1933 yılında Türk Hariciyesi tarafından Japonya'nın mali durumu hakkında geniş malumatlar edinilmiştir. Rapora göre 1889'da ilan edilen meşrutiyetin ardından Japonya'daki genel vaziyet olağan akışı içinde devam etti. Garplılaşma çabası sürse de aslında ülkeyi idare eden zümre hep Şarklı ve gelenekçi idi. Halkın yönetime katılması bütün aşamaları ile mümkün olmadı. Temsil hakkından habersiz yaşayan halkın temsil iddiasını sahiplenmesi hemen mümkün değildi. Ekonomik açıdan kaynaklarını yeterince verimli kullanamayan Japon hükümetleri 20. yüzyılın ilk çeyreğinde oldukça ağır vergiler ile bütçe açığını kapatma uğraşındaydı. 1933 yılı itibarıyla Japonya'nın askeri sahadaki harcamalarını karşılamak için bütçeyi fazlası ile zorlamaktaydı. Japonya'nın iki milyar sterline ulaşan harcamalara karşılık sadece bir milyar dolayında vergi geliri bulunmaktaydı. Ülkenin genel borcu 1933 yılında altı milyar sterlini aşarken bu borcun bir milyarı dış borç idi. Japon yeninin İngiliz sterlini karşısındaki on kata ulaşan değer kaybı bütçeyi denkleştirme noktasında Japon hükümetini fazlası ile zorlamaktaydı. Özellikle Mançurya Harekâtı Japonya'nın ihtiyat akçesi miktarını tamamen tüketmişti. 1921 yılında iki milyar yene ulaşan ihtiyat akçesinin on yıl içinde sıfırlanması ülkenin içinde bulunduğu durumu açıkça göstermekteydi. Ancak tüm bu olumsuzluklara rağmen ipekli pamuk üretiminin Japon ekonomisini ayakta tutabilecek kadar fayda sağlamaktaydı. Dünya genelindeki ekonomik krize rağmen Japonya'nın ipek ihracatı hız kesmeden devam etmekteydi. Japonya'nın en büyük sıkıntısı ise yiyecek temininde yaşanan güçlük idi. Bu konuda İngiltere gibi

ülkelere bağımlı olan Japonya, iç pazarda en çok balık ve pirinç üretimi sağlamaktaydı. Türk Hariciye raporlarına göre Japonya ekonomisinin toparlanabilmesi ancak Mançurya meselesini çözerek askeri sahadaki harcamalarını düşürmesi ile mümkün olabilecekti (BCA. 30-10-0-0/257-726-8/434).

Avrupa basınında da Japonya'nın ekonomik gücü ve etkisi değerlendirilmekteydi. The Morning Post gazetesine göre Japonya'nın en güçlü olduğu sektör ipek ihracatı idi. İngiltere ve Amerikan pazarına ulaştırılan ipeğin geliri oldukça fazla idi. Ancak gıda ürünlerinde Japonya'nın dışa bağımlı olması gereken bütçe artışını sağlama noktasında yetersiz kalıyordu. Örneğin İngiltere ve Japonya arasındaki ticarete 1933 yılı itibarıyla 19 milyon yene ulaşan açık oluşmuştu. Amerika, Fransa gibi sanayisini güçlü ülkeler ile olan ticaret hacminde oluşan fark da hesaba katıldığında daha çok hammadde kaynağı bulmak, ürettiği sanayi ürünlerinin ihracatını artırmak Japonya'nın öncelikleri arasında yer alıyordu. Zira II. Dünya Savaşı'na giden süreçte Japonya'nın uzun soluklu bir savaşı sürdürebilmesi için ekonomisinin güçlü olması gerekmektedir. Japon hükümetleri ise kısa vadeli çözümler ile çare bulmaya çalışmaktaydı. Ucuz iş gücünü devreye sokan Japonya'da kadın ve çocuk işçi oranı oldukça yüksekti. The Morning Post'a göre 1930'lu yıllarda her bir fabrika ortalama beş bin kadar işçiyi neredeyse karın tokluğuna çalıştırmaktaydı. İngiliz basınına göre bu bir "işçi esareti" idi. (BCA. 30-10-0-0/257-726-8/434).

İngiliz News Chronicle gazetesine göre II. Dünya Savaşı'na giden süreçte bütün ülkeler gibi Japonya da ekonomik sıkıntılar çekmekte idi. Ancak Japonya donanma gücü sayesinde mevcut dünya düzenini tehdit edecek seviyede idi. Gazeteye göre Japonya ekonomisinin toparlanması için çok uzun bir sürece ihtiyaç vardı. ABD ve Sovyet Rusya'nın bu süreci değerlendirebilmesi durumunda, Japonya'yı alt edecek güce erişebilecekti. Gazetede ABD'nin donanmasını kuvvetlendirmesi gerektiği vurgulanarak, Sovyet Rusya'nın ise beş yıllık ekonomik planlamasını başarılı şekilde tamamlamasının Japonya'yı alt etmek için şart olduğu kaydedilmekteydi. Manchester Guardian gazetesi ise Japonya'nın hammadde kaynağını işgal ettiği Mançurya'da bulamadığı gibi düzensiz askeri birlikleri için çok fazla harcamalar yaparak ekonomisini zayıflattığını belirtmekteydi. Gazete Japonya'nın Mançurya'yı işgaline giriştiğinden beri Japon yeninin yüzde elliye ulaşan değer kaybı yaşadığını kaydediyordu (BCA. 30-10-0-0/257-726-8/434).

İsviçre gazetelerinden Zürcher Zeitung 1934 yılında yaptığı değerlendirmede Japonya'nın ticari ilişkilerini kullanarak Ortadoğu'ya nüfuz ettiğini belirtmekteydi. Japonya'nın özellikle Türkiye ve İran ile ilişkilerini güçlendirme çabasında olduğu ifade edilmekteydi. Gazeteye göre Japonya Türkiye ve İran kıyılarındaki Rus tahakkümünü kırmayı hedeflediği vurgulanmaktaydı. Avrupa basınında en çok dikkat çeken konu ise Japonya'nın Türkiye'ye savaş gemisi inşa etme teklifi idi. Japonya'nın Türkiye'den pamuk ihtiyacını karşılarken bir taraftan da Fransa ve İngiltere gibi ülkelere tedarik edilecek askeri teçhizatın artık Japonya tarafından karşılanabileceği vurgulanmaktaydı. Türkiye'nin, Japonya'nın pamuk üretimine hizmet edecek şekilde 40.000 hektar araziyi kiralayabileceği iddia edilmekteydi (BCA.540/44564-213979-13).

1935 yılında Fransız basınında yer alan haberde, Türk Japon ticaretinin 10 milyon yen hacmine ulaştığı, Japonya'nın Türkiye'den ham pamuk ve tütün aldığı kaydedilmekteydi. Türkiye'nin Japonya'dan takas yöntemi ile çeşitli ürünler tedarik edeceği belirtilmekteydi. Bu süreçte Japonya ile üç yıllık süre zarfı için imzalanan Ticaret Anlaşması 1936'da Reiscumhur Mustafa Kemal Atatürk imzası ile çıkan kararname ile feshedilmiştir. Feshedilme gerekçesi olarak, anlaşmanın altıncı maddesinde yer alan ticaret akdinin günün şartlarına uygun hale getirilmesi olarak gösterilmiştir. 1934 yılında imzalanan Türkiye ve Japonya Ticaret Anlaşması 1937'de Reiscumhur imzalı kararname ile tekrar yenilenmiştir. Böylece II. Dünya Savaşı'na giden süreçte Türkiye ve Japonya'nın ekonomik ilişkileri hız kesmeden devam etmiştir (BCA. 540/44564-213978-12 & BCA. 30-18-1-2/76-55-10 & BCA. 30-18-1-2/69-82-15/434-7).

Türkiye ve Japonya İlişkilerinin Sosyo-Kültürel Boyutu

Türkiye ile Japonya ilişkileri siyasi ve ekonomik açıdan ilerleme kaydederken kültürel ve sosyal açıdan da gelişmeye devam etmekteydi. Japonya askeri ve siyasi açıdan yayılma stratejisine uygun şekilde hareket kabiliyetini geliştirmeye çalışırken, sosyo-kültürel boyutta da çalışmalarını sürdürmekteydi. 1934'te Tokyo'da temelleri atılan "Hars Cemiyeti" Japonya'nın dünya ölçeğinde çıkarlarına hizmet edecek kültürel alt yapıyı oluşturmaya çalışmaktaydı. Cemiyet, ilk toplantısını 18 Nisan 1934'te gerçekleştirdi. Japon devlet ricalinin katıldığı üst düzey toplantıda 1932'den beri cemiyetin kurulması için çalışmalar yürütüldüğü belirtilmekteydi. İlk

etapta cemiyete 700 bin yenlik bütçe tahsis edilmişti. 1926 yılından beri faaliyet gösteren Türk-Japon Cemiyeti de Japon Hars Cemiyeti ile bağlantılı şekilde hareket etmekteydi. Nitekim Japon Hars Cemiyeti'nin kuruluş toplantısına Türk-Japon Cemiyeti'nin yetkililerinden Mr. Ushida da katılmıştı. Hem Hars Cemiyeti hem de Türk-Japon Cemiyeti Prens Takamatsu'nun himayesinde çalışmalarına devam etmekteydi. Hars Cemiyeti'nin faaliyet öncelikleri arasında Türkistan'da Panturanizm'i desteklemek, Yakın Doğu ve Ortadoğu'da ise Panislamizm'i stratejilerine uygun şekilde kullanmaktı (BCA. 543/44745-215349-6 & Cankara, Cankara, 2021:506 & Nagat, 2001:574-576 & DüNDAR, 2006: 148-176).

Nitekim II. Dünya Savaşı'na giden süreçte Yakın Doğu stratejilerini hızlı şekilde hayata geçiren Japonya, Türkiye ile öğrenci değişim anlaşması imzalanması sürecini başlattı. Japonya'da Türk öğrencilerin eğitim süreci ile ilgili koordinasyonu Tokyo'daki Türkiye Büyükelçiliği ve "Kokusai Bunka Shinkokai Cemiyeti" yürütmekteydi. Türkiye'nin kültürel atılımlarını yakından takip eden Japonya hükümeti Reisicumhur Mustafa Kemal Atatürk tarafından hayata geçirilen harf inkılâbını da incelemekteydi. Türkiye'de kısa sürede okuma yazma oranının hızla yükseldiğini tecrübe eden Japon yetkililer, Japonya'da da aynı inkılâbın tatbik edilip edilemeyeceğini tartışmaktaydı. Türkiye'nin Japonya Büyük Elçisi Hüsrev Gerede'nin kaleme aldığı raporda Japonların Atatürk'ü Türklerin Meiji'si (ulusal öncüsü) olarak gördüklerini ve her sahadaki ilerlemenin Japonya'da ilgi ile incelendiğinin altını çizmekteydi. Japonya başta İstanbul olmak üzere birçok ülkede Kültür Ataşeliği ve uluslararası kütüphaneler kurmayı hedeflemekteydi (BCA. 544/44745-215349-1 & BCA. 543/44752-215409-3 & BCA. 543/44752-215409-3).

Japon hükümeti stratejileri çerçevesinde Türkiye ile yakınlığı güçlendirmek için elindeki bütün unsurları kullanmaktaydı. Türk hükümetinin ilgilendiği konulardan biri olan Müslüman Türkler meselesi, Japonya'nın Türkiye ile sosyal ve kültürel bağlarını kuvvetlendirmek açısından önem arz etmekte idi. Sovyet Rusya'dan kaçarak Japonya'ya sığınan Tatar Türklerinin buldukları bölgelerdeki sosyal ve kültürel durumları Türk Büyükelçiliği tarafından takip edilmekteydi. Japon hükümeti de bu konuda gereken önemi göstermekteydi. Örneğin Kobe şehri 41 erkek, 47 kadın ve 33'ü çocuktan oluşan Türk'ün yaşadığı bölge idi. Buradaki 10 Türk çocuk Japon hükümeti tarafından eğitilmek üzere Mısır'daki El Ezher Üniversitesi'ne gönderilmişti. Japon hükümeti Türk hükümetinden de aynı ilgi ve alakayı göstermesini talep etmekteydi. Ancak Türkiye bu konuda temkinli idi. Zira Japonya'nın Panislamizm ve Panturanizm stratejisi Türkiye'nin bölgesel ve ulusal çıkarlarını tehdit edecek şekilde kullanabilirdi. Çeşitli tedbirler alan Türk hükümeti memleket dâhilindeki bütün yabancı unsurları takip etmekteydi. Örneğin eğitim amacıyla Türkiye'ye gelen Japon öğrenci "Timakiçi Jmai Dâhiliye Vekâleti tarafından takip edilmekte ve temasları kaydedilmekteydi (BCA. 543/44752-215411-2 & BCA. 543/44752-215411-1 & BCA. 543/44756-215647-3 & BCA. 543/44752-21402-1 & BCA. 543/44752-21402-2).

Türk-Japon ilişkileri her alanda olduğu gibi spor organizasyonlarına da yansdı. Roma döneminden beri devam eden dünyadaki birçok ulusun temsil edildiği Olimpiyat oyunları I. Dünya Savaşı sırasında düzenlenememiş ancak savaşın ardından kaldığı yerden devam etmişti. Savaşın ardından ilk olimpiyatlar 1920 yılında Belçika'da düzenlenmiştir. Dört yılda bir düzenlenen Olimpiyatlar, II. Dünya Savaşı yaklaştıkça kendi propagandasını yapmak isteyen ülkeler için hem rekabet hem de propaganda fırsatı doğurmaktaydı. Örneğin 1936 yılında Berlin'de düzenlenen Olimpiyatlar Nazi Almanya'sı için büyük bir fırsata dönüştü. Sovyet Rusya'nın protesto ederek katılmadığı 1936 Berlin Olimpiyatlarını Adolf Hitler ilgi ile takip etmiştir. Zira "üstün ırk" idealini savunan Nazilerin kendilerini dünyaya göstermek için Olimpiyatlardan daha iyi bir fırsat olamazdı. Almanya'daki olimpiyatlar ilk defa canlı olarak yayınladı ve Naziler ayrıca bir propaganda filmi çekerek Olimpiyatları çıkarları için ziyadesi ile kullandılar. Bu çerçevede Japonya'da 1940 yılında düzenlenecek Olimpiyat oyunlarına ev sahipliği yapmak için çalışmalara başlamıştı. Japonya kendi lehine uluslararası kamuoyu oluşturmak, yeni bir dünya düzeninin inşası için emperyal gücünün propagandasını yapmak gayretindeydi. Meşrutiyetin yeniden ilanının ardından Uluslararası Olimpiyat Komitesi'ne dâhil olan Osmanlı İmparatorluğu'nun varisi olarak Türkiye'yi de yanına almak isteyen Japonya, Türkiye'den destek talebinde bulundu (BCA. 543/44745-215344-4 & Bozkurt, 2014:26 & Mutlu, 2020:589 & Gülada,2019:332 & Barlak, 2020:672).

Şubat 1935'te Türkiye'nin Tokyo Büyükelçiliği'ne gelen Tokyo Belediye Meclisi Başkanı Vikont Toshinari Mori ve Belediye Meclis Üyesi Tomatsu Tatsuno Olimpiyatların Japonya'da düzenlenmesi için Türkiye'den destek talebinde bulundular. Türk Büyükelçiliği, hazırladığı raporda Japon yetkililerin Olimpiyatlar konusunda çok istekli ve ciddi olduğu belirtilerek, Japonya'nın desteklenmesinin ekonomik ve siyasi ilişkiler üzerinde olumlu etkiler yapacağını kaydetmekteydi. Raporda, Türkiye'nin Japonya'ya desteğinin özellikle iki ülke arasındaki

ekonomik ilişkilerin önemli parçası olan tacirler üzerinde olumlu iz bırakacağı vurgulanmaktaydı (BCA.543/44745-215344-4).

Tarafsızlık politikasını muhafaza etmek isteyen Türkiye bütün ülkelerle olan ilişkilerinde olduğu gibi Japonya'ya karşı da hassas davranmaktaydı. Japonya'yı müttefik edinmek istemeyen ancak büsbütün ilişkilerini de kesmekten kaçınan Türkiye, imkânları ölçüsünde ticari ve sosyo-kültürel ilişkilerini devam ettirmekten yanaydı. Bu çerçevede ikili ilişkileri bozabilecek her türlü uygulamadan kaçınan Türkiye, Japonya'nın talebi üzerine "Geisha" adlı operetin sahnelenmesini yasaklamıştı. İngiliz Sidney Jones tarafından yazılan müzikal oyun "Geisha Opereti" Amerikalı bir denizcinin Japon hizmetçisi ile birlikte İtalya'nın Goro kentindeki evinde yaşanan olay örgüsünü konu alır. Olay örgüsüne göre Japon hizmetçi "gerçek bir Amerikan eş olacağı" inancı ile uzaklarda görev yapan Amerikalı denizciyi beklemektedir. Genç Japon kadın Hristiyan olmaya karar verir fakat Budist ailesi onu dışlar. Neticede umduğunu bulamayan kadın harakiri yapar ve hayatına son verir. Japon kültürünün alay konusu edildiği operetin Türkiye'de oynatılmaması için Türkiye'nin Japonya Büyükelçisi Hüsrev Gerede Hariciye Vekâleti'ne gereken bilgileri raporlaştırır. Türk hükümetinin gösterdiği hassasiyetten memnun kalan Japon basını durumu "takdir" ve "şükran" ile karşılamıştır (BCA. 543/44747-215607-18 & BCA. BCA. 543/44747-215607-19 & Devlet Opera ve Balesi, 2024).

Sonuç

Sultan II. Abdülhamid döneminde ivme kazanan Türk-Japon ilişkileri birçok açıdan aşama kaydederek Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ün çizdiği "yurtta sulh cihanda sulh" stratejisi çerçevesinde Türkiye çevresindeki ülkeler ile sorunlarını çözmek, siyasi, askeri ve ekonomik gücünü de tahkim etmek amacındaydı. 1923'te Cumhuriyetin ilanı ile başlayan Türkiye'nin restorasyon süreci Sovyet Rusya ile imzalanan Saldırmazlık Anlaşması, Cemiyet-i Akvam üyeliği, Sadabat Paktı ve Balkan Antantı ile devam etti. Japonya ise bir ada ülkesi idi ve kaynakları nüfusunu beslemekte yetersiz kalıyordu. Teknolojisini geliştiren özellikle deniz gücünü oldukça ileri seviyeye taşıyan Japonya, yanı başındaki Çin anakarası, Türkistan ve Asya'daki doğal kaynakları sömüren Rusya ile uzun yıllardır mücadele içindeydi. Japonya'nın yanı başındaki kaynakları dahi kontrol eden Sovyet Rusya, özellikle deniz ürünlerinin kullanılması noktasında oldukça talepkâr idi.

Küresel stratejiler geliştiren Japonya'nın öncelikli hedeflerinden biri yanı başındaki Sovyet Rusya ile mücadele edecek stratejik müttefiklikler kurmaktı. Bu çerçevede Avrupa'da Rus hegemonyasından rahatsız olan Polonya, Almanya gibi ülkeler ile ittifaklar kurmaya çalışırken ekonomik ve kültürel ilişkilerini de kullanmaktaydı. Sovyet Rusya'nın sınırdaş olduğu İran, Afganistan ve Türkiye gibi ülkeleri de yanına almak isteyen Japonya çeşitli politik argümanlar geliştirerek istediği sonuçları elde etme uğraşındaydı. Restorasyon dönemindeki Atatürk'ün Türkiye'si Japonya ile özellikle askeri teknoloji ve ticari gereksinimlerin sağlanması konusunda iş birliğini arttırarak devam etti. Ancak Japonya'nın Türkiye'yi kullanarak Ortadoğu ve Asya'da nüfuz oluşturma stratejisi ve Kafkasya'da Sovyet Rusya'ya karşı ittifak teklifleri karşılık bulmadı. Zira kısa süre önce hem I. Dünya Savaşı hem de Millî Mücadele sürecini yaşamış olan Türkiye'nin uzun soluklu bir savaşı sürdürecektir askeri kapasitesi ve ekonomik gücü bulunmamaktaydı.

Reisicumhur Mustafa Kemal Atatürk'ün, kadınları sosyal ve siyasi hayata dâhil ederek nüfusun büyük bir kısmını işlevsel hale getirme çabası, eğitim düzeyini ileri taşıma düşüncesi ve ekonomik kalkınma hamleleri devasa savaş makineleri üretebilen yanı başındaki ülkelerin saldırısı ile akamete uğrayabilirdi. Bu nedenle iç isyanları dahi ancak susturabilmiş genç Cumhuriyetin herhangi bir savaş ittifakı talebine karşılık verecek enerjisi ve gerçeklikten uzak hedefleri takip edecek lider kadrosu bulunmamaktaydı. Japonya'nın askeri gücü ve kapasitesi savaşmak için yeterli idi ancak Türkiye için Japonya lojistik desteğin bile günler süren deniz yolculuğu ile sağlanabileceği çok uzak bir ülke idi. Atatürk Türkiye'si Japonya'nın isteklerini kendi çıkarları çerçevesinde sınırlandırmış ekonomik ve sosyal düzeyde yürütmüştür. Askeri teçhizat ve silah tedariki konusunda uluslararası anlaşmaları dikkate alan Türkiye, Japonya'dan önemli ölçüde ticari ürün ithal etmiştir.

Deniz kuvvetlerinin modernizasyonu konusunda Japonya'dan alınması planlanan envanterler II. Dünya Savaşı'nın hissedilmeye başladığı süreçte büyük yankı uyandırmış, özellikle Sovyet Rusya'yı bir hayli endişelendirmiştir. Yanı başındaki askeri güçleri göz ardı etmeyen Türk hükümetleri de pragmatik hedeflerini korumuştur. Japonya ile devam eden ikili ilişkilerini korumaya çalışan Türkiye, Japonya'nın bütün çabalarına rağmen savaşı ülke sınırlarının dışında tutma mücadelesini sürdürmüş ve başarılı olmuştur. Hem Reisicumhur Atatürk hem de halefi Reisicumhur İsmet İnönü tarafsızlık politikasını modern Türkiye'nin devamı için gerekli

görmüş ve II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar uygulamaya devam etmiştir. Japonya ise katıldığı Mihver ittifakı ile II. Dünya Savaşı'na girişmenin bedelini çok ağır şekilde ödemiştir.

Öneriler

Bu çalışma daha çok Türk arşiv belgelerine dayanılarak hazırlanmıştır. Yapılacak yeni çalışmalarda Japon arşiv belgeleri kullanılabilir. Ayrıca ana hatları ile değerlendirilen Türk-Japon ilişkileri daha çok özel başlıklar altında derinleştirilerek alana katkı sağlayacak detaylı çalışmalar yapılabilir.

Kaynakça

- Akyüz, D. (2022). Birinci Dünya Savaşı'nda Japonya ve Japon-Amerikan Savaşı'nın Temellerinin Atılması. *Doğu Asya Araştırmaları Dergisi*, 5(9), 90-114.
- Azap, Eralp Yaşar. "Ata'nın Mihmanı: İran Şahı Rıza Pehlevi'nin Türkiye Ziyareti'ndeki Teşrifat Ve Ziyarete Dair Mühim Notlar". *Atatürk Yolu Dergisi*, sy. 70 (Mayıs 2022): 17-32. <https://doi.org/10.46955/ankuayd.1068220>.
- Aktan, Y. & Özçelik M. H., (2023). Türk Basını Açısından Boğazlar Meselesi Çerçevesinde Türk-Sovyet İlişkileri (1930-1939). *Social Sciences Studies Journal*, 112(112), 7289-7300.
- Ayaz, A. (2023). İki Dünya Savaşı Arasında Türk-Sovyet İlişkileri. *SAVSAD Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi*, Cumhuriyetin Yüzüncü Yılı Özel Sayısı, 1-34.
- Barlak, H. (2021). Japanese Ideal of Abdürreşid İbrahim: Eastern Union and Ottoman Caliphate. *History Studies*, 13(6), 1751-1769.
- Barlak, H. (2020). Japonya'da İslâm Davetçisi Bir Türk: Abdürreşid İbrahim "Dinî Fikirleri ve Stratejisi". *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(3), 671-692.
- Bozkurt, C. (2014). Nazilerin Gölgesinde 1936 Berlin Olimpiyatları ve Türk Sporcuların Müsabakaları. *History Studies*, 6(6), 17-41.
- Cevdet, A. (1905). Rusya ve Japonya'ya Dair. *İctihad*, 2, 10-13.
- Chapman, John W. M.(1987), A Dance on Eggs: Intelligence and the "Anti-Comintern". *Journal of Contemporary History*, 22 (2), 333-372.
- Central Intelligence Agency. (2024, Temmuz). Endo, Saburo. https://www.cia.gov/readingroom/docs/ENDO%2C%20SABURO_0002.pdf.
- Dilek, Mehmet Sait, (2013), Büyük Güçlerin Politikaları ve Briand-Kellogg Paktı. *Uluslararası İlişkiler*, 10 (37), 145-169.
- Dündar, Ali M. (2006). *Panislamizm'den Büyük Asyacılaşma Osmanlı İmparatorluğu: Japonya ve Orta Asya*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Devlet Opera ve Balesi. (2024, Temmuz). Madam Butterfly. <https://www.operabale.gov.tr/tr-tr/Sayfalar/workdetail.aspx?EserKodu=1240>.
- Erdem, U. (2023). Türk Diplomatik Belgeleri Işığında Japonya'nın Mançurya'yı İşgali ve Mançukuo Devleti'nin Kuruluşu (1931-1933). *Bellekten*, 87(309), 685-724.
- Fujimoto, H. (1975), *Fifty Years of Light and Dark The Hirohito Era Hardcover*, Mainichi Newspapers.
- Gülada, M. O. (2019). 1936 Berlin Olimpiyatları'nda Spor Yayıncılığının Propaganda Amaçlı Kullanımı: Olympia Filmi Üzerine İnceleme. *TRT Akademi*, 4(8), 326-344.
- Halhalli, B. (2022). Milletler Cemiyeti ve Avrupa Topluluğu. *EURO Politika*. (17), 22-28.
- İnan, A. (1968). Balkan Antantı (1934). *Bellekten*, 32(126), 285-292.
- Kösebalaban, H. (1998). Japon Grand Stratejisi: Yirminci Yüzyıl Japon Dış Politikasında Süreklilik Ve Değişim. *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 5, 57-98.
- Kuşçulu, A. (2023). Servet-i Fünun Dergisi ve Japonya (1891-1908). *Dünya Multidisipliner Araştırmalar Dergisi*, 6(1), 1-24.
- Lee Hee-Soo, C. (2001). Japonya. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 23, 571-573.

- Maden Kalkan, Ç. (2023). İkinci Çin-Japon Savaşı'nda (1937-1945) Çinli Savaş Tercümanları. *Beykoz Akademi Dergisi*, 11(2), 52-69. <https://doi.org/10.14514/beykozad.1343253>.
- Mutlu, M. (2020). Beden Terbiyesi ve Spor Hayatında Selim Sırrı Tarcan (1874-1957). *CTAD*, 16(32), s. 583-615.
- Matsutani H. (1994). Japonya'nın dış politikasında Türkiye'nin yeri ve önemi [Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Najmuldeen, A. (2020). II. Dünya Savaşında Japonya'nın Uyguladığı Asya Katliamları. *Avrasya Sosyal Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(8), 191-201.
- Nagata, Y. (2001). Japonya-Osmanlı İlişkileri, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 23, 574-576.
- Osmanlı Arşivi İrade Hususi. (BOA, İ.HUS).
- Osmanlı Arşivi Hariciye Nezâreti Londra Sefareti Belgeleri. (BOA, HR.SFR.3).
- Özteke, F. (2021). Balkan Savaşları'nda Darülfünunda Yaşanan Deneyim Ve Japonya İle Kurulan Dostluğun Tarihsel Tahlili, *History Studies*, 13(4), 1369-1395.
- Özden Cankara, P., & Cankara, Y. (2021). Tarihsel Süreçten 2000'li Yıllara Türkiye'nin Japonya İle Olan Siyasal, Ekonomik ve Kültürel İlişkileri. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(2), 504-520.
- Özyürek, M. (2016). Cumhuriyet Dönemi Türkiye-Japonya İlişkileri Çerçevesinde Japon Prensi Takamatsu'nun Türkiye Ziyareti. *Atatürk Dergisi*, 5(2), 15-28.
- Riasanovsky, N. V. Mark & Steinberg, D. (2016), *Rusya Tarihi*, Çev. Figen Dereli, İnkılâp Yayınları.
- Sonyel, S. R. (1979). Büyük General, Asil Düşman ve Cömert Dost Gazi Mustafa Kemal. *Belleten*, 43(171), 619-634.
- Sonat, R. (2023). Bir Japon Yüzbaşının İzinde Japonya'nın Yakın Doğu Açılımını Okumak: Yüzbaşı Haroşiya Hirayama'nın 1906 Yılı'nın Son Demlerinde İstanbul'dan Basra'ya Uzanan Yolculuğu ve Anlattıkları. *Gazi Akademik Bakış*, 16(32), 231-247.
- Sarılioğlu, İ. (2023). MacDonalld Silahsızlanma Tasarısı'nın (1933) Türk İngiliz İlişkilerine Etkisi: Türkiye'nin Avrupalılığı ve Boğazlar Meselesi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(4), 1415-1438.
- Salep, M. (2012). II. Dünya Savaşı Yıllarında Sovyet Dış Politikası ve Sovyet Emperyalizmi. *History Studies*, 4(4), 317-345.
- Smith, Peter C. (2006). *Fist From The Sky: Japan's Dive-Bomber Ace of World War II*, Stackpole Books.
- Turp, M. (2020). Türkiye-Japonya Arasında Diplomatik İlişkilerin Yeniden Tesisi ve Siyasi- İktisadi İlişkiler (1951-1960). *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (69), 653-669.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA).
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA).
- Uluslan, Şayan. Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne (Cemiyet-I Akvam) Girişi -Öncesi Ve Sonrası. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 7, sy. 16 (Haziran 2008): 237-58.
- Yeltin, H., & Kaşlılar, M. M. (2023). Rusya-Japonya İlişkilerinde Kurul Adaları Sorunu. *Uluslararası Eşitlik Politikası Dergisi*, 3(1), 78-98.
- Weinberg, Gerhard (1970). *The Foreign Policy of Hitler's Germany Diplomatic Revolution in Europe 1933-36*, University of Chicago Press.

EXTENDED SUMMARY

Turkish-Japanese relations, which have a long history, began during the Ottoman Empire. Japanese Prince Komatsu's visit to Istanbul and presentation of a "national decoration" to Sultan Abdülhamid II brought relations to a peak. Sultan Abdülhamid II sent the ship Ertuğrul to Japan in return for the "national decoration" presented to him. Sultan Abdülhamid II sent various gifts to the Japanese Emperor Meiji, aiming to mutually improve the relations between the two countries. However, an unexpected accident occurred. The ship Ertuğrul, which set sail from Istanbul, had an accident while returning from Japan. Japan provided assistance to the ship's crew who lost their lives in the accident. Commemoration ceremonies are organized every year. For this reason, Turkish-Japanese relations have long-standing emotional ties. Likewise, relations between Turkey and Japan continued to be very close during the Republican period.

Relations between Turkey and Japan were interrupted during the First World War and the Turkish National Struggle. However, Japan accepted the Treaty of Lausanne in 1924, which included the terms on which Turkey declared its independence. Thus, relations between Japan and Turkey officially resumed. The Turkey and Japan Friendship Association established in Tokyo in 1926 strengthened the relations between the two countries. In 1931, Prince Takamatsu visited Turkey and presented his goodwill wishes to President Mustafa Kemal Atatürk. Prince Takamatsu, who wanted to show that he cared about the relations between Turkey and Japan, declared that he would support the Turkey and Japan Friendship Association to the first degree. Thus, the relations between Turkey and Japan made very important economic and political progress.

In the run-up to the Second World War, Japan, trying to implement its military and political strategies, strongly declared its desire to form an alliance with Turkey. However, Turkey had already established an alliance with Soviet Russia, the neighboring country to its north. Therefore, Soviet Russia was the biggest obstacle for Japan and Turkey to realize an alliance before the Second World War. Because Soviet Russia and Japan were in conflict in the Far East. Russia and Japan, who had problems especially over the determination of maritime borders, were later in conflict over the division of Chinese and Turkestan territories.

In the early 1930s, Japan's withdrawal from the League of Nations and its attack on the Manchurian region further strained relations between Soviet Russia and Japan. The struggle between Russia and Japan in the Far East, where war bells were ringing, was also felt in the Near East. Especially Japan, which wanted to benefit from Turkey's sphere of influence in the Caucasus, Turkestan and the Middle East, implemented the policies of Panturanism and Panislamism. However, Turkey continued to pursue Mustafa Kemal Atatürk's political approach based on peace at home and abroad. Japan and Turkey cooperated in various economic and social fields. However, these close relations of the two countries never turned into military cooperation. Turkey purchased various materials from Japan to strengthen its military capacity, especially at sea. European states and Soviet Russia, on the other hand, did not welcome the military cooperation between Japan and Turkey.

Japan then formed an alliance with Germany and Italy. Japan tried to include Turkey in the Anti-Comintern Pact, but Turkey managed to maintain its neutrality. Aiming to continue the development of modern Turkey by staying away from the war, Turkish governments maintained their peaceful policy until the end of the Second World War. They resisted Japan's efforts to drag Turkey into the war. Japan, on the other hand, continued its efforts to expand the Anti-Comintern Pact, which it had established with Germany. Although relations between Turkey and Japan were strained during these periods, they were never severed.

Turkey wanted to establish trade relations with Japan in order to develop its economy and increase its military capacity in a way that would not cause an international war. Seeking to achieve this goal, Turkey was in favor of establishing a friendship with Japan in line with its interests rather than an alliance. Japan's global strategies and Turkey's regional strategies were partially compatible. However, the two countries' relations were never part of the same goal. Turkey adopted a secular approach and avoided the mistakes of the Ottoman Empire. Japan, on the other hand, believed that Islamist and Turkist policies could be used by Turkey, just like in the late Ottoman Empire. Japan was confident that Islamist and Turkist policies against anti-communism would weaken Soviet Russia.

Turkey aimed to increase its military capacity within the framework of its regional interests and to receive the necessary technological and military assistance from Japan. Within this framework, Turkey wanted to modernize its navy and closely followed Japan's activities in the international arena. However, while Turkey wanted to

benefit from Japan's military capacity, it did not want to be a part of the conflict between Soviet Russia and Japan. Japan's approach towards Turkey was not only sincere but also questionable. Although Turkey was socially and culturally aligned with Japan, it was also very uneasy about Japan's efforts to steer Turkey against Soviet Russia.

Turkey wanted to compensate for its economic losses after the war of national independence. Japan, on the other hand, was in search of the raw materials needed for its technologically advanced means of production. Therefore, the two countries needed each other in the economic field. Turkey wanted to receive support from Japan in the economic field as well as in the military field. Japan, on the other hand, was in favor of providing the products demanded by Turkey in order to further develop its production capacity. The two countries made great efforts to develop mutual economic relations. However, the development of relations between Turkey and Japan in the economic field, as in other fields, disturbed Russia and other European states.

As a result, although relations between Turkey and Japan made progress in many areas until the outbreak of World War II, they would decline considerably during the war.